

Драган М. Стојановић, Ниш

УСТАВИ И ЉУДСКА ПРАВА

1. Основна људска права могуће је посматрати са више, а најмање са три аспекта: филозофског, правног и социолошко-политичког. Могућа је и њихова комбинација. Филозофски приступ тражи у људским правима на овај или онај начин остварену водећу идеју слободе вредносног поретка. Правни је у принципу окренути интерпретацији укупности важећих правних норми у одговарајућем животном подручју, док политичко-социолошки утврђује стање основних права у стварним животним односима. Ово су различити, али и узајамно условљени и повезани начини посматрања људских права. Та међузависност долази до изражаја тиме што историјски образована водећа идеја задобија правне форме и на овај начин постаје и део социјално-политичке реалности.

Уставни пројект основних људских права свакако је почетни и најважнији за одређивање индивидуалне позиције у правном поретку. Но, слику основних права уставни увек дају у контурама, препуштајући законодавцу њено дефинитивно уобличавање. Она је, дакле, непотпуна, а понекад и потпуно обрнута, нарочито у ситуацијама када се законодавством практично укида оно што је појединцу уставом одобрено. Теоријски, додуше, није искључена ни могућност да законодавац својом екстензивном интерпретацијом далеко надмаши почетно и основно нормативно уређивање основних права. Али, ова ситуација је стварно редак изузетак и карактерише заправо оне старије уставе који су основна права највећим делом оставили створеним. У сваком случају правило је да други нормативни степен нуди мање у односу на први, тако да уставне норме о људским правима делују увек помпезније у поређењу са њиховом законском конкретизацијом. Са сваким даљим нормативним степеном овај раскорак се у принципу само повећава да би на концу нормативна

слика основних права постала знатно другачија од оне коју је устав овлаш скицирао. Тада, дабоме, она у још већој мери одступа од социјално-политичког стања основних права у реалним животним односима.

2. Данас у свету нема устава који не садржи људска права и основне слободе. Чак и важећи устав Француске од 1958. није прави изузетак, без обзира што не утврђује формалну листу основних права човека и грађанина.¹ Неспорно је да су права и слободе човека вредносно језгро устава и да се у том погледу могу сматрати „украсом“ уставних докумената. Ваља подсетити, међутим, да су у не малом броју случајева основна људска права била и остала уистину само пука уставна прокламација и препознатљив декор квази уставне владавине. Згодан пример за овакав однос према људским правима нудило је и формално уставно право досадашњих социјалистичких држава. Што се тиче устава земаља тзв. трећег света њих углавном и не треба узимати за озбиљно. Но, без обзира на мотиве упућивања у уставе и стварно важење људских права, упоредно уставно право, пре свега на европском простору, утврдило је извесне стандарде и принципе у правном обликовању основних људских права и слобода. То далекосежно поклапање европских устава може се запазити како у основном приступу и материјално-правном садржају, тако и у погледу правно-техничких карактеристика уставног нормирања основних људских права. Притом је јасно уочљив и повратни утицај међународноправних докумената о људским правима на унутрашње право држава. За европске државе такву улогу има Европска конвенција о заштити права човека и основних слобода. Садржај ове конвенције у потпуности је преточен у новије уставе европских држава или се, пак, њој признаје непосредно правно дејство.

Позитивни уставни европских држава у основи полазе од традиционалног либералног разумевања основних права које добробит и друштвени прогрес види оствареним онда и у оној мери у којој је обезбеђена добробит и слобода појединца. За либералну или теорију грађанске правне државе основна права човека су права слободе појединца према држави, средство ограничења власти и одбране слободе појединца. Она искључиво има карактер „libertés résistances“ или „Abwehrfreiheiten“. Притом је одбрана слободе појединца постављена на два нивоа. На првом одређена права слободе ограничавају, односно омеђују зону независности индивидуе коју власт не сме да прекорачи. Ова функција припада тзв. слободама ограничавања, „libertés limités“ или „Begrenzungsfreiheiten“ (нпр. лична слобода, неповредивост стана итд.). За појединца, дакле, ова права резервишу слободу подручја деловања, а за државу негативну обавезу уздржавања од

¹ Овај устав, наиме, изричито потврђује даље важење Декларације права из 1789, и основноправне одредбе Устава од 1946.

захватања у ово подручје. У том смислу права слободе могу се схватити и као норме компетенционе поделе између индивидуе и државе. На другом нивоу признају се одређене слободе које грађанину омогућавају да се, унутар свог слободног подручја, ефикасно супротстави захватима јавне власти. Опозиционе слободе, „libertés opposition“ или „Oppositionsfreiheiten“, би онемогућавале власт да у политичком подручју делује без ограничења (нпр. слобода штампе, удруживања, окупљања итд.). Полазна претпоставка либералног разумевања основних права изражена је у ставу: „Слобода појединца, правно посматрано, принципијелно је неограничена, овлашћење државе на захватање је, напротив, принципијелно ограничено“.² Према томе, слобода појединца је негација противзаконите принуде. Међутим, код либералне слободе ради се о апсолутној слободи, индивидуалном нахођењу, а не о слободи за одређене циљеве. Да ли и из којих мотива титулар основних права њих стварно и користи потпуно је неважно и ствар је његове воље и самосталне одлуке.³ Као што је основна супстанца слободе унапред одређена, налази се ван државне компетенције, тако је, дакле, и сама актуелизација слободе ствар нахођења појединца. Либерална слобода је слобода аутархичне индивидуе.

Темељни проблем и социјална позадина либералне теорије основних права релативно брзо су постали јасни. Ова теорија је релативно „слепа“ према социјалним претпоставкама и условима слободе, игноришући не само социјалну стварност, него и „неутралне“ радње државе којима се управо ствара и одржава такав социјални амбијент у коме за убедљиву већину апстрактна слобода не значи ништа. Но, тек са Вајмарским уставом битније је кориговано класично либерално схватање основних права, не само у погледу садржаја, него и у погледу функције и правног дејства основних права. У првом случају од неких темељних либералних права, као што су својина и слобода предузетништва, захтева се њихово вршење на социјално адекватан начин, поред установљавања нових социјално-економских права, а у другом случају дејство основних права протегнуто је и на законодавца. Ове тековине Вајмарског устава преузео је после II светског рата Устав Италије од 1948, а затим и читав низ европских устава у којима се приступило уграђивању социјално-економских и културних права. Спор о томе да ли ова права угрожавају супстанцу либералне слободе углавном је превазиђен тиме што се социјалним правима не признаје или се то чини само изузетно ранг субјективних права, односно уставом гарантованих индивидуалних права. Ова права се обично у уставима предвиђају у да-

² Упор. Е. W. Böckenförde, Grundrechtstheorie und Grundrechtsinterpretation, NJW, Heft 35, S. 1531.

³ Е. W. Böckenförde, нав. дело, стр. 1531.

леко слабијој правној форми као руководна начела или уставни налози упућени законодавству, па и тамо где се дуго сматрало да су социјална права немогућа у било којој уставотворној форми. У сваком случају концепт људских права и слобода у садашњим уставима европских држава може се означити као либерално-социјални.

3. Нормирање основних људских права у уставима досадашњих социјалистичких држава само је на први поглед показивало велику сличност са одговарајућим регулисањима грађанских устава. У суштини радило се о потпуно другачијем приступу људским правима. Социјалистичко схватање основних права биле је својим кључним ставовима супротстављено грађанском разумевању људских права, тако да не постоји јединствена и универзална доктрина основних права, без обзира на све сличности формалне природе, па и околност да су људска права достигла кодификацију и на међународном плану.

Кључни став социјалистичке концепције људских права био је садржан у тврдњи да су људска права категорије класног условљеног садржаја, што је пресудно утицало на њихову функцију и правну вредност, односно пранице њиховог важења. Добробит и слобода појединца могу се достићи само онда и уколико је остварено благостање и ослобођење читавог друштва чији је репрезент радничка класа, односно њена држава. Људска права имају инструментални карактер и њихова основна функција није одбрана појединца од државе, него обезбеђивање доминантног класног, тј. друштвеног интереса у чијој је основи својеврсни друштвени егалитаризам. Стога социјално-економска права имају апсолутни приоритет у односу на лична и политичка права, што је формално потврђивало место ових права у композицији устава социјалистичких држава. Будући, пак, да између појединца и „његове“ социјалистичке државе не постоји супротност интереса, логично је да између основних права и дужности постоји „нераскидиво јединство“.

Исходиште социјалистичког учења о основним правима био је недоказани став о интересној хармонији, идентитету интереса појединца, државе и друштва, ослоњен на марксистичку слику човека „као скуп друштвених односа“. Основна грешка била је учињена већ тиме што су људска права једноставно означена за класно условљена права. То је значило да су она само инструменти изградње ближег социјалистичког и каснијег комунистичког друштва, модел очекиване егалитарне реконструкције друштва у које је укључен појединац чији интереси наводно не противурече друштвеним интересима. Према упрошћеним ставовима социјалистичке теорије у социјализму не постоје конфликтне или антагонистичке интересне супротности између индивидуе и државе, односно друштва, просто напросто зато што у социјалистичкој држави власт припада радничкој класи. Притом се овај идентитет интереса не односи на садашње субјективне интересе

појединца који су привидни, него на објективно условљене, дугорочне, истинске интересе који су препознатљиви само ако комунистичка партија, као партија радничке класе има руководећи положај у држави. Према томе, садржај основних људских права свагда би био одређен и подређен интересима владајуће радничке класе које артикулише комунистичка партија. Тиме се социјалистичка теорија људских права у извесном смислу вратила античком схватању државе коме је такође недостајала свест о супротности интереса индивидуе и државе, односно заједнице.

Природно је да склад интереса индивидуе, државе и друштва ваља узети за позитивно социјално-политичко стремљење. Ако се, међутим, интересна хармонија подмеће као већ остварена, онда то има погубне последице у државама које се идентификују са одређеном идеологијом или научним погледом на свет. Наиме, прокламовани идентитет интереса појединца са његовом социјалистичком државом искључује захтев да се ова држава демократски легитимише, а партији која њоме руководи даје се „право“ да преобрати све оне који нису у стању да спознају своје „праве“ интересе, односно да им ускрати вршење основних људских права. Тврдња да социјалистички преображај друштва у смислу програма комунистичке партије одговара вољи и интересима претежне већине народа, односно радничке класе ослањала се на догме из марксистичког пророчанства које су узимане као доказане, а не на демократско одлучивање народа. Учење о водећој улози партије заправо је искључило могућност постојања другачијих гледишта о садржају друштвених интереса или интереса социјализма. Овим учењем партији радничке класе признат је монопол сазнања. Она је постала искључиво партија инстанце која непогрешиво препознаје прави садржај друштвених интереса, а тиме и увек одређује дозвољено подручје важења основних права.

Околност да је остваривање људских права условљено поштовањем интереса социјалистичког друштва, што је уосталом и изричито било потврђено у уставима социјалистичких држава, одвело је до колективистичког карактера индивидуалних права, а то је заправо представљало њихову негацију. Општи приоритет државних и друштвених интереса практично је довео до фундаменталног обезвређивања и укидања основних људских права. Постојећи затегнути однос између појединца и друштва решен је у једнострано колективистичком смислу тако да појединац мора да попусти не само аморфној творевини „друштво“, него и владајућем апарату државе. Тиме је „интерес друштва“ као општа граница основних права отворио пут њиховом само-

вољном ограничењу које је ишло све до њиховог тоталног супстанцијалног губитка.⁴

Досадашње социјалистичко учење о људским правима, као и уставна пракса негдашњих социјалистичких држава, могу се оценити као неуспешан покушај замене и превазилажења грађанског разумевања људски права. Уосталом ово потврђује и страховито брзи слом источноевропских социјалистичких режима и њихово очигледно враћање на пут грађанске уставности. Догматска интерпретација у основи хуманистички оријентисане социјалистичке мисли довела је у пракси до њене потпуне компромитације.

4. У гарантовању људских права и слобода формално уставно право Југославије одступало је у великој мери од типичне социјалистичке уставности.⁵ Притом је идеја самоуправљања требало да буде централна програмска тачка људских права која је требало да потврди вишу вредност овог типа социјализма. Без обзира што су резултати овог „југословенског експеримента“ крајње негативни, ипак је она колико толико ублажавала ону тврдоћу која је била карактеристична за остале социјалистичке државе.

Ако се има у виду функција основних права, могло би се закључити да се и југословенски социјализам поистовећивао са антилиберализмом.⁶ Закључак у овом правцу налази упориште и у самом уставном тексту. Наиме, одбрамбена функција основних права наговештена је у Уставу, али на начин којим се она заправо негира.⁷ Тиме су и овде основна права имала инструменталну, а не самосталну вредност, што значи да основна права не одређују ону суштину која би требало појединцу да гарантује постојање као личности у држави и друштву, не представљају ефикасно осигурање појединца од самовоље државне власти. Овоме ваља додати и још неке недостатке уставног уобличавања основних права у Југославији. Упадљиво је, пре свега, да су опозиционе слободе изостале из уставног текста или су зајемчене тако сиромашном формулом којом се битно умањује њихов ефективитет, а принцип непосредне применљивости практично искључује. Последња констатација важи, пре свега за нека лична права која се могу сматрати и политичким правима у ши-

⁴ Упор. G. Brunner, Die Funktionen der Verfassung in den sozialistischen Staaten im Spiegel der neueren Verfassungsgebung, in: F. C. Schröder/B. Meissner, Verfassungs- und Verwaltungsreformen in den sozialistischen Staaten, 1978, S. 76. Детаљна анализа социјалистичке концепције људских права код: E. Gralla, »Sozialistische Grundrechte« eine neue Kategorie der Menschenrechte?, ЈЮ, Band XIX, 1978.

⁵ Упор. Д. Стојановић, *Гарантовање основних права у Уставу СФРЈ*, у: *Концепција новог устава*, Београд 1989, стр. 326—344.

⁶ Упор. Љ. Тадић, *Уставна норма и уставна стварност*, реферат поднет на саветовању „Актуелни проблеми уставних промена“, у САНУ, Београд 1988, стр. 6.

⁷ Упор. Устав СФРЈ од 1974, Основна начела, Одељак IV.

рем смислу. Она су у потпуности подвргнута режиму обичног законодавства, што им одузима својство уставом гарантованих права. У првом реду ова констатација важи за право грађана да самостално издају штампу, али и за слободу говора и јавног иступања, слободу збора и другог јавног окупљања, као и за слободу мисли и опредељења. Недостаје и изричита забрана установања превентивне цензуре. Најважнија политичка права која би грађанима требало да јемче учешће у вршењу државних послова такође су далекосежно обезвређена, а не случајно код начела једнакости недостаје политичко убеђење као уставом забрањени основ дискриминације. Право на оснивање политичких партија заправо и не постоји, јер је Уставом изричито потврђен политички монопол комунистичке партије и њених трансмисија, односно тзв. друштвено-политичких организација. Слично је важило и за синдикалну слободу, као и за право радника на штрајк. С друге стране, бирачко право које је требало да потврди демократску легитимисаност политичке власти фактички је делегатским системом било уништено и сведено на пуку форму. Политички референдум, пак, био је сведен на периодична изјашњавања, са унапред познатим резултатима, о увођењу различитих самодоприноса, као прикривеног облика опорезивања грађана. Устав Југославије је, међутим, био веома широкогруд у одобравању различитих самоуправних права, што се некритички сматрало његовим историјским доприносом у уставном утемељењу људских права. Но, показало се да су и поред опсежног регулисања ова права остала безсадржајна и да је њихова индивидуалистичка црта остала безначајна. Ова права никада нису успела да достигну својства индивидуалних права ефективног важења. Ако се напред изреченим примедбама придода и убицајена граница за вршење основних права у социјалистичким уставима коју је прихватио и Устав Југославије, одређујући да су слободе и права човека ограничени уставом утврђеним интересима социјалистичке заједнице, онда се може закључити да је уставно нормирање основних људских права далеко испод оног стандарда који је прихваћен у већини европских држава.

Уставни амандмани од 1988. само су делимично и по правилу индиректно изменили постојеће стање основних права у Уставу Југославије. Очигледно је да основна права грађана и нису била предмет темељније уставне реформе. Мада се битније није променио постојећи систем и концепт основних права, низ норми уставних амандмана у мањој или већој мери је утицао на садржај неких основних права, наговештавајући тиме радикалну трансформацију уставног система људских права. Но, до ове трансформације доћи ће мимо формалног савезног уставног права, најпре фактичким путем, тј. игнорисањем норми савезног устава, а затим уставним трансформацијама у појединим федералним јединицама. Притом ове уставне ревизије нису мотивисане жељом да се установи нови систем људских права и слобо-

да, него нескривеном намером да се формирају потпуно суверене националне државе. Уместо класног интереса, сада национални интереси потискују људска права у други план.

5. Република Србија је прва федерална јединица која је донела целовити уставни документ, али је у њему, за разлику од уставних ревизија у неким другим федералним јединицама, задржана клаузула лојалности према савезном уставу Југославије.⁸ У случају људских права и слобода то би значило да декларација људских права савезног устава у несмањеном обиму достиже важење у правном поретку Републике Србије. Но, овде се у првом реду води рачуна о новом савезном уставу Југославије.

У Делу II Устава Републике Србије садржана је листа основних права и људских слобода. Упадљиво је да по броју чланова, преко 40, овај део устава обухвата скоро једну трећину уставног текста, тако да у том погледу задовољава стандарде модерних устава у гарантовању људских права. Већ само место у уставној композицији, одмах након основних одредби, нуди закључак да уставне норме о правима човека имају приоритет у односу на државну власт и да се могу сматрати мером њеног ограничења. У истом правцу циља и прва уставна норма којом се захтева да Република Србија буде демократска држава грађана, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди.⁹ Без посебног систематског рашчлањавања, односно груписања, у Уставу су гарантована лична, политичка, социјално-економска и културна права човека и грађанина. Њима су придодата и начелна одређивања о правном положају странаца, као и уобичајене основне дужности човека и грађанина.

У садржајном погледу декларација права српског устава у основи је коректна. Посебно је значајно што се њоме по први пут у једном југословенском уставном документу напушта досадашња социјалистичка или боље речено колективистичка концепција људских права. Очигледно је да се овим пројектом људских права српски уставотворац враћа класичној либералној скици права човека. У том смислу вреди нагласити да се сада по први пут приватна својина пласира у уставном делу о људским правима, као и слобода предузетништва. Уношењем социјално-економских права она је у извесној мери „социјализована“, али је у основи задржана либерална основноправна позиција која у људским правима види, пре свега, неприкосновено поље индивидуалне слободе у које држава не сме уопште, или само на строго прописан начин, да интервенише. Одступање од досадашњег социјалистичког пројектовања основних права човека извршено је, пре свега, тиме што је устав у целини „ослобођен“ свих оних добро познатих одређивања идеолошке природе којима су људска

⁸ В. чл. 135 ст. 1 Устава Републике Србије.

⁹ В. чл. 1 Устава Републике Србије.

права била у потпуности стављена на располагање имаоцима политичке власти. Намера да се устав што је могуће више деидеологизује видљива је и из тога што се у њему не користе више не само изрази „радничка класа“, „радни људи“, „радници у удруженом раду“ и сл., него је и избегнута употреба речи „радници“ и извршена њена замена термином „запослени“. Додуше, још увек се ту и тамо може наћи понешто што неодољиво подсећа на препознатљиве манире социјалистичке уставности. Тако су, нпр. и у Уставу Србије социјално-економска права систематски заузела место испред политичких права. С друге стране, не треба изгубити из вида да су сада са нормама о људским правима сагласна она уставна одређивања која се тичу организације и функционисања државне власти. Наиме, писци новог српског устава „присетили“ су се добро познатог упозорења твораца прве француске декларације права да „друштво у коме гарантовање права није обезбеђено, ни подела власти одређена, нема устав“. Несумњиво је да ће систем поделе, односно равнотеже власти бити значајна гаранција ефективитета уставне декларације људских права. Притом ваља очекивати да ће судство уистину постати независно.

Но, уставном регулисању основних права човека могу се упутити и озбиљне примедбе. Прво, део о људским правима у Нацрту устава био је изненађујуће слаб, што наводи на закључак да су сва побољшања која су извршена учињена на притисак опозиције. Друго, несхватљиво је да су у Уставу изостала нека већ класична основна права или гаранције индивидуалне слободе, као што су општа слобода удруживања, забрана ванредних судова, право гласа на референдуму и сл. Треће, приличан број основних права утемељен је на крајње лапидаран начин којим се у неопходној мери не обезбеђује њихово језгро или битна садржина. Ово би важило, на пример, за слободу мисли, слободу збора, право на оснивање политичких партија, синдикалну слободу, право на штрајк итд. Притом је код најважнијих политичких права упадљива несразмера између гаранције права и њихових ограничења. Уставотворац је више мислио како да ограничи, а не како да осигура вршење тих права. Иначе, у основи прихватљива намера да Србија добије кратак и једноставан текст није смела да иде на штету гарантовања основних људских права. Према томе, било је целисходно да се низ основних права у садржајном погледу обогати. Четврто, стање уставних гаранција основних права не може се оценити таквим да овим правима уистину потврђује високи ранг „уставом гарантованих права“. Заправо ове уставне гаранције готово и да не постоје. Уобичајена формула о обезбеђивању судске заштите слобода и права, нарочито оних која су одобрена са тзв. придржајем или енонсијацијом закона. Ако је притом реч о основним правима одобреним сиромашном формулом која не наговештава њихов минимални садржај и домет, онда се ова уставна права у суш-

тини своде на „обично“ законско право. То значи да је њима одузето својство стабилности и да она могу постати категорије изузетно променљивог садржаја. Основна права човека, међутим, морају бити заштићена и од „ексцесног“ или „сучајног“ законодавца. У том смислу ваљало је установити, односно предвидети извесна правила којима је законодавац везан, нарочито при ограничењу основних права. Новије европске уставе у овом погледу инспирише идеја да сама ограничења основних права са своје стране морају да нађу своје „разумне“ границе. Пето, у Уставу Србије недостају прецизније одредбе о генералној суспензији основних права у условима ванредног стања. Наиме, већина устава изричито потврђује несмањено важење основних права и у случајевима тзв. стања нужде. При том се, или таксативно набрајају основна права чије се вршење не може суспендовати или, обрнуто, наводе се права чије се вршење привремено може обуставити. Осим наведених Уставу Србије могу се упутити још неке примедбе везане за начин уређивања основних људских права. Неприватљиво је, нпр., да овај део Устава почиње лимитирајућом формулом, тј. уставном нормом којом се одређују границе слободе. Уместо тога, ваљало је овај део почети нормом којом се утврђује правна вредност, односно непосредно правно дејство основних права човека. Осим тога, ваљало је и изричито потврдити важење основних права и у хоризонталним тј. приватноправним односима.

6. Уставно нормирање људских права у Југославији, уколико она задржи карактер федералне државе, мора бити водећа идеја њеног правног поретка. Уосталом да су људска права и слободе задобиле безусловно важење не би ни темељи ове државе били тако крхки. Донедавно Југославија је била државна заједница народа, односно њихових суверених република чије је интересе артикулисала комунистичка партија, одржавајући их у каквој таквој, махом привидној равнотежи. Распадом југословенске комунистичке партије веома брзо се показало да су темељи југословенске државе у суштини били вештачки. У сваком случају људска права и слободе нису биле интегрирајући чинилац југословенске државе. Стога би одбацивање колективистичког приступа људским правима и слободама, враћање изворног суверенитета појединцу, човеку и грађанину, имало изузетан значај за реконструкцију југословенске државе. Људска права и слободе могу да постану један од најважнијих елемената нове и стабилније југословенске државе, „природни“ фактор њене интеграције и централизације, која, дабоме, никако не би могла да значи унитаризам и мајоризацију. Иначе, ван сумње је да у уобичајеном разумевању конфедерације људска права немају шта да траже. Уосталом идеја људских права и слобода није та која надахњује овај тип сложене заједнице.

Dragan M. Stojanović

CONSTITUTIONS AND HUMAN RIGHTS

— Summary —

Today there is no Constitution in the world that does not contain human rights and basic freedoms. In the legal formation of basic rights, the comparative constitutional law confirms the existence of certain standards and generally accepted principles, not only in the basic approach and in the material-legal contents, but also with regard to the legal-technical characteristics of the Constitution.

The Constitution of European states fundamentally proceed from the traditional liberal understanding of basic rights. For the liberal theory or the theory of a civil legal state, the basic rights of man are excludingly the rights of freedom of the individual towards the state. The freedom of the individual that is based on the basic rights of man, from the legal point of view, is in principle unlimited. In that sense, the rights of freedom can be understood as the norms of a competence division between individual and states, as a denial of illegal compulsion. The pure liberal project of basic rights has been changed by adding the social component in more recent Constitutions, not only by fitting socio-economic rights, but also by the demand that a series of liberal rights are to be implemented in a socially acceptable way.

The previous socialist theories on human rights can be evaluated as a fundamentally unsuccessful attempt to replace and surpass the civil understanding of human rights. The antiliberal class conception of human rights has practically meant the depriving of each independent value of the rights of man, reducing them to a mere instrument of class rule.

As to the contents and basic approach, the declaration of rights of the 1990 Constitution of the Republic of Serbia is fundamentally correct. It is particularly important that the Serbian Constitution-maker by this project, returns the rights of man to the classical liberal draft. There is no doubt that a significant guarantee of objectivity of human right will be the system of division, i.e. equilibrium of power.

